

CO MŮŽE PŘINÉST A ZPŮSOBIT BEZZÁSAHOVÝ REŽIM V NP PODYJÍ?

MARTIN ŠKORPÍK

JAK SE POSTAVIT K OCHRANĚ VÝZNAMNÝCH DRUHŮ A BIOTOPŮ V KONTEXTU NEINTERVENČNÍHO PRINCIPU V NP PODYJÍ

Ing. MARTIN ŠKORPÍK

Vedoucí oddělení speciální ochrany přírody a strategického plánování na Správě CHKO Podyjí ve Znojmě, dříve se zde věnoval zoologii a zemědělství. Zabývá se entomologií, v níž se specializuje na faunistiku a bionomii čeledi krascovití a ochranářskou entomologií. Profesionální dráhu začal ve Výzkumném a šlechtitelském ústavu okrasného zahradnictví v Průhoncích, kde se zabýval systémy krajinné zeleně.

Národní park Podyjí je územím s nezměrnou škálou různorodosti. Nalezneme zde kombinaci vysoké pestrosti georeliéfu, skladby hornin, mezoklimatu, přirozeného potenciálu i aktuálního stavu vegetace, rostlinných druhů i druhů bezobratlých živočichů. Na vzniku tohoto jedinečného fenoménu se podílel fakt, že údolí středního toku Dyje je mozaikou míst, kam lidská ruka, vzhledem k nepřístupnosti terénu asi přímo nikdy nedosáhla, ale i míst, která podléhala kultivaci zřejmě již od konce glaciálu. Je zde možné skloubit oba hlavní ochranářské koncepty – samovolný vývoj na jedné straně a nutnost umožnit existenci významných druhů a biotopů vyžadujících dnes třeba i člověkem podmíněné disturbance na straně druhé? Jde snad o jednu z největších výzev, která stojí před ochranou přírody. Pokud se to podaří, bude toto území unikátní laboratoří přírodních procesů, klenotnicí biotopové a druhové diversity, stejně jako učebnicí vývoje přírody v čase. Abychom pochopili, v čem spočívá problém ochrany ohrožených a mizejících biologických druhů i biotopů v národních parcích, měli bychom si osvětlit důvody a okolnosti vzniku jejich územní ochrany.

JAK TO BYLO NA ZAČÁTKU?

Samotný vznik ideje prvních národních parků v Severní Americe lze spojit s jasným záměrem – chránit divokou, neovlivněnou přírodu, která tehdy rychle mizela, ničena překotným rozvojem západních civilizačních struktur při moderní kolonizaci kontinentu. Právě tragédie rychlého zániku rozsáhlých ploch tamní, zdánlivě panenské, přírody napomohla vzniku nové myšlenky. Tou bylo poznání, že lidstvo civilizačním tlakem, prostřednictvím svých stále mocnějších technologií, nenávratně ničí přírodu, která zde existuje a vyvíjí se od počátku všehomíra. Její cenu nelze obsáhnout

lidskými měřítky, má hodnotu sama o sobě. Člověku je v tomto ohledu dána jen pramalá míra sebereflexe a rozsah problému si v plné míře připouští jen nepatrná procenta světové populace. Je otázkou pro filosofy, existuje-li právo lidstva dále toto dílo přírody nenávratně ničit, a v jaké míře. Ne proto, že třeba při kácení tropických pralesů zanikají potenciální zdroje léčiv, ne proto, že zhoršujeme své životní prostředí, ne pro kulturní újmu (to vše je antropocentrický pohled), ale pro sám fakt existence něčeho, co nás předcházelo, co nás přesahuje, z čeho jsme vzešli a dokáže to existovat ve své omračující, nepostižitelné dokonalosti nezávisle na nás. Nejpodstatnějším momentem je fakt, že nemáme žádnou zásluhu na skutečnosti, že příroda vznikla a existuje, a že zároveň znemožňujeme přežití tisíců biologických druhů, které tu byly dávno před námi a které doplácí na náš civilizační tlak. Ten civilizační tlak, který už dnes způsobuje rozvrat přírodních vazeb na mnoha rozsáhlých územích na Zemi. A právě v tomto ohledu je informační a osvětová funkce národních parků nezastupitelná. Z oné základní myšlenky, která iniciovala vznik prvních národních parků, vyplývá určité poselství, které by mohlo být společné všem národním parkům světa – mít schopnost dlouhodobě ochránit ty nejceněnější části přírody a dokázat je představit zainteresované veřejnosti tak, aby pochopila, v čem spočívá hodnota samovolných procesů, dokonalosti vazeb přírodních systémů, jakožto biotopového a druhového bohatství v nich.

RŮZNORODOST PŘÍSTUPŮ K ÚZEMNÍ OCHRANĚ VE SVĚTĚ

Myšlenka vzniku rozsáhlých chráněných území typu národních parků s tím, aby tato území plnila funkci výkladní skříně ochrany přírody té které země, byla velmi úspěšná

*Krasec (*Anthaxia salicis*), jeho biotopem jsou světlé doubravy s dostatkem kvetoucích lemů v porostních okrajích. Foto Václav Křivan*

a postupně se ujala v mnoha státech světa. Vzhledem k rozdílným přírodním, kulturním a historickým okolnostem v jednotlivých zemích však projevy snah o územní ochranu měly velmi různorodou podobu. Neexistovala a ani nemohla existovat mezinárodní standardizace pro tyto aktivity, a proto tedy muselo dojít k přirozenému vývoji. Například Společná databáze chráněných území v Evropě (*Common Database of Designated Areas, CDDA*) uvádí na 695 národních kategorií územní ochrany s velmi různorodým obsahem i formou (Plesník 2010). Snaha o určitou standardizaci a sjednocení pohledu na územní ochranu se vine celým dvacátým stoletím a první použitelné výsledky se dostavily až po vzniku Mezinárodní unie pro ochranu přírody (IUCN) v roce 1948. Tato mezivládní organizace prostřednictvím svého orgánu – Světové komise pro chráněná území (*World Commission on Protected Areas, WCPA*) přijala v roce 1994 po složitých mnohaleťých diskuzích dokument, který definuje a sjednocuje v šesti kategoriích pohled na územní ochranu na základě intenzity péče, respektive využívání těchto území (IUCN 1994). Přestože takto definované kategorie přinášejí problém určitého zjednodušení pohledu na skutečný stav a hodnotu přírody posuzovaných území, mohou být dobrou pomůckou pro sjednocení přístupu a srovnání situace v jednotlivých státech. IUCN může pouze žádat a doporučit, nemá ale žádnou možnost vynucovat a kontrolovat, jestli se tak skutečně děje. Vzhledem k tomu, že jednotlivé státy přistupují k využití výše zmíněné kategorizace velmi

různorodě, IUCN opakovaně upozorňuje na vhodnost jejich akceptace, především z důvodů možnosti mezinárodního srovnání stavu územní ochrany. Nemusí to vždy znamenat promítnutí kritérií do národní legislativy, ale vhodným krokem je přiřazení kategorie IUCN příslušným územím ze strany toho kterého státu. V některých případech dokonce může stanovení kategorie pomoci podpořit ochranu a odrážet tlaky na využití území už jen tím, že zvýší jeho prestiž (Dudley 2008).

NIC NENÍ TAK ÚPLNĚ JEDNODUCHÉ

Původní, v podstatě romantická idea vycházela z představy, že v národních parcích budou vyloučeny veškeré přímé zásahy,

ale i nepřímý vliv člověka na přírodní procesy a tento neovlivněný stav přírody bude sloužit jako zdroj poučení návštěvníkům. Při vzniku prvních národních parků nebylo z hlediska ekologické vědy ještě možno zhodnotit složitost přírodních vazeb a šíři přímého i nepřímého vlivu člověka v regionálním i globálním měřítku. Jaký paradox, že v jednom z nejposvátnějších území divoké přírody, Národním parku Yosemite, jakémisi typovém území mezinárodně akceptovaných národních parků, zarůstají dřevinami kvetoucí louky, na nichž se při inspekci iniciátorů vyhlášení národního parku pásala stáda jelenů wapiti. Ukázalo se, že malebný obraz, který před sto padesáti lety vyhledavatele tolik zaujal, byl po velmi dlouhou dobu spoluvytvářen požáry záměrně zakládáními indiánskými lovci. Úspěšný lov vyžadoval volná prostranství, a tak zde byla panenská příroda dotvářena, aniž to kdo při vyhlášení národního parku tušil. Území bylo v roce 1864 zbaveno jakýchkoli lidských zásahů a pomalu se začalo měnit. Romantická představa přírody nedotčené člověkem tedy úplně neplatila ani v severoamerické krajině, kde vliv indiánů na přírodu je možno přibližně srovnat s vlivem populací mezolitických obyvatel na krajinu Evropy po skončení poslední ledové doby. Využívání požárů, jako prostředku k uzavření ekologického cyklu (fire management), se v případě potřeby používá dnes v národních parcích USA jako standardní opatření, ať už v podobě přímého zásahu nebo regulace přirozeně vzniklého požáru. Takový management

Řídké teplomilné doubravy v amfiteátru Liščí skály patří k příkladům fenoménu lesostepního biómu v NP Podyjí. Foto Martin Škorpík

navíc připouští pro kategorii II i kritéria IUCN s tím, že bude probíhat maximálně na 25 % plochy chráněného území. Zároveň se

„Nastartováním samovolných procesů začnou sukcesí zanikat společenstva a populace druhů, které jsou často reliktem některé z fází postglaciálního vývoje příslušného území.“

počítá i s možností, že se managementová opatření budou dle potřeby uvnitř území posouvat. Nikdo nezpochybňuje filosofickou opodstatněnost přímého a záměrného zásahu, což by bylo v našich národních parcích zatím těžko představitelné. IUCN výslovně uvádí, nutnost využít v každém chráněném území vlastního režimu ochrany přírody k co nejúčinnějšímu zachování přírodních hodnot (Dudley 2008) a zařazení do kategorie IUCN má být až následným krokem. Neměl by tedy vznikat rozpor mezi skutečnou přírodovědnou hodnotou a cíli ochrany území.

JAK JSME NA TOM V ČESKU?

Naše národní parky podléhají v současnosti restauračnímu managementu, jehož cílem je v budoucnu plnohodnotně dosáhnout stavu, kdy tato území budou naplňovat kritéria kategorie II IUCN. Domnívám se však, že analýza reálnosti takových cílů by nedopadla dobře. Území NP Podyjí i NP České Švýcarsko jsou natolik malá, že ani v budoucnu nejsou schopna dosáhnout stavu, kdy:

- **Zde budou fungovat autoregulační mechanismy v přirozené dynamice ekosystému. Plocha obou území je nedostačující a ekosystém postrádá mnoho důležitých vazeb. Z toho důvodu zde nebude možná ani přirozená dynamika vzniku disturbancí způsobovaných přírodními mechanismy, jako jsou větrné polomy, námraza, povodně, požáry atd.**

- **Již nikdy nebude možno dosáhnout stavu, kdy v území budou žít původní, člověkem vyhubené a dnes chybějící druhy, např. spásáčů a šelem, které zajišťovaly ekosystémové vazby a měly významný vliv na složení a uspořádání dřevinné i bylinné vegetace. V takových územích není možno zajistit ani přirozenou migraci výše zmíněných druhů.**

Výše uvedené body jsou definiční znaky kategorie II (Dudley 2008). S jistotou dáv-

kou optimismu je možno představit si obnovení některých ekologických vazeb a spuštění přirozené dynamiky ekosystému v NP Šumava. Je ale pravděpodobné, že v dohledné době to nebude možné z důvodu společensko – politického tlaku. A to i přesto, že například rozpad porostů smrku na velkých plochách, který je projevem obnovené dynamiky systému, prokazatelně výrazně prospěl např. populaci tetřeva hlušce nebo populaci velevzácného pozdně glaciálního reliktního druhu – tesaříka *Tragosoma depsarium*.

Pokud by byla výše zmíněná analýza provedena, měla by rovněž zahrnout ztráty přírodních hodnot, které mohou nastat

měřům před lidskou intervencí, ale většinou něco zcela jiného. Je otázkou, jestli se z druhé strany jaksi nevzdalujeme tomu, co bylo původním ideálem tvůrců prvních národních parků, a jestli je to jediný možný způsob přístupu k problému. Východiskem bude nejspíše rozumný kompromis.

MÝTY A LEGENDY

Přestože již v roce 2008 IUCN jasně dementovala nutnost vyhlášovat národní parky v jednotlivých zemích v souladu s kategorií II IUCN, vlivem setrvačných procesů tato tendence přetrvává. IUCN dále výslovně uvádí, že zařazení do některé ze šesti výše zmíněných kategorií nelze považovat

Květokras uherský (Anthaxia hungarica) vymírající druh světlých dubových lesů, u nás na severní hranici rozšíření, který v NP Podyjí již zřejmě vyhynul. Foto Václav Křivan

a zcela reálně nastávají již nyní. Nastartováním samovolných procesů začnou sukcesí zanikat společenstva a populace druhů, které jsou často reliktem některé z fází postglaciálního vývoje příslušného území a jsou pozůstatkem poměrů při existenci úplného a neochuzeného ekosystému.

Hédl a Svátek (2011) uvádějí, že „dodnes se bohužel i v ČR můžeme u některých parků setkat s tvrzením o „nutnosti naplnit kritéria kategorie II dle IUCN“ či ponechat 75 % území NP samovolnému vývoji, jak vyžaduje definice kategorie II“. Možná je na čase, abychom kriticky prověřili, se znalostí všeho, co bylo publikováno, a s patřičným nadhledem, i takový přístup k podobě územní ochrany v Česku.

Pokud stanovíme jako nejvyšší a absolutní hodnotu neintervenci režim, výsledkem nebude stav přírody, který by se blížil po-

za hierarchický systém. Jednička a dvojka není v žádném případě hodnotnější než třeba pětka a šestka a často diskutovaná kategorie II nesmí být předmětem nějakého prestižně politického klání. V některých případech je rovněž velmi výhodné kombinovat v chráněném území dvě kategorie (viz výše), tak jak k tomu přistoupili např. v Národním parku Triglav. Zde je jádrové území zařazeno v kategorii II a ostatní území v „managementové“ kategorii IV. Národní parky vznikají především z ryze ochranného – pragmatických důvodů, jako účinný prostředek ochrany těch nejvzácnějších rozsáhlých území v tom kterém státě. Vznik aspoň některých z nich ale měl i kontext politický nebo komerční. I když jedním ze žádoucích výsledků existence národního parku je podpora lokálních ekonomických struktur, které jsou v kontextu environ-

mentálního rozvoje území (Dudley 2008), nesmí tento trend být jediným a hlavním cílem aktivit. V případě politické motivace vzniku národního parku jde o poměrně levnou a snadnou akci, která deklaruje (třeba i falešně) kulturní úroveň té které společnosti a může přinést státní kase významné prostředky v ziscích z turistického servisu. Bude možná zajímavé si připomenout, že předlistopadové Ministerstvo kultury ČSSR, které mělo tehdy v gesci státní ochranu přírody, plnilo v roce 1988 zadání vzešlé možná ze struktur Ústředního výboru KSČ. Tím zadáním bylo připravit v horizontu přibližně deseti roků vyhlášení nových národních parků. Tehdy se uvažovalo, že budou vyhlášeny národní parky v Jeseníkách, ve středním Podyjí, na Šumavě a na Křivoklátsku. Tuto iniciativu dnes s odstupem času můžeme snad interpretovat právě jako pokus tehdejšího režimu ukázat domácím i zahraničním kritikům, že se u nás „dělá něco pro ekologii“.

NP PODYJÍ V KONTEXTU ZAŘAZENÍ ÚZEMÍ DO KATEGORIE II

Obraz NP Podyjí ve smyslu definice IUCN

Podívejme se, jak je definována kategorie II – národní parky v pojetí IUCN: chráněná území kategorie II jsou rozsáhlá území přírodního/přirozeného nebo přírodě blízkého charakteru, určená k ochraně ekologických procesů ve velkém měřítku společně s úplným souborem druhů a ekosystémů typických pro dané území. Poskytují také environmentálně a kulturně sluchitelné spirituální, vědecké, výchovné, rekreační a návštěvní příležitosti (Dudley 2008). Z této definice tedy jednoznačně plyne, že IUCN chápe kategorii II jako území, kde jsou zachovány kompletní ekosystémy s plnou škálou vazeb a přirozeně se vyskytujících druhů.

Stanovení kategorie může být někdy velmi složité a IUCN si prostřednictvím svých dokumentů uvědomuje fakt, že i mnohá světoznámá území deklarovaná v kategorii II jsou ve skutečnosti kulturní krajinou. To se týká například tropických savan (Dudley 2008). To jen dokládá skutečnost, že tato kategorie může být objektivně problematická. Přijmeme-li totiž myšlenku, že území tropické savany ponecháme samovolnému vývoji, můžeme dojít k velmi různorodým výsledkům. Ať už skladba flory travnatých porostů nebo hustota a distribuce dřevinné vegetace budou totiž limitovány množ-

stvím a druhovým složením stád pasoucích se zvířat, možnostmi jejich migrace, antropického tlaku na ně, velikostí chráněného území, přirozeností vnitřních vazeb v systému atd. Ani africká savana už není jednoduše, ale chráněná území jsou už jen zlomkem plochy původního biomu. Výsledkem tedy může být ekosystém savany s přirozenou strukturou vegetace, divokých zvířat, ale také přepasená zdevastovaná krajina nebo naopak druhotný lesní porost, odkud je většina druhů zvěře a savanových druhů hmyzu a bylin vytlačena. V posledním případě se tak stane proto, že tlak spásáčů na lokality byl nedostatečný.

Úplně stejné mechanismy fungují i v naší přírodě, která je antropickou změnou kvalitativní stránky ekosystémů poznamenána ještě mnohem více. I výsledek samovolného vývoje v územích k tomu určených tomu bude odpovídat, protože množství ekologických forem a vazeb už ekosystém prostě

byly dostatečné. Byl tak bohužel aplikován právě opačný postup, než který doporučuje IUCN, tedy nejprve poznat přírodní hodnotu území, zajistit nejlepší způsob jeho ochrany a teprve následně určit vhodnou kategorii IUCN (např. Hédal a Svátek 2011).

Nerušený vývoj přírody

V NP Podyjí existují lokality, zejména strmé svahy pokryté suťovými lesy, skalní bory na žebrech ostrožen nebo skalní stepi, které se svým sukcesním stadiem blíží klimaxu a pravděpodobně nikdy nebyly hospodářsky využívány v důsledku nedostupnosti. Nedostupné byly tyto svahy i pro velké spásáče, a proto se dá říci, že i vegetace je zde v detailu přibližně v té podobě, která byla aktuální v čase existence neochuzeného ekosystému. Rozdíl proti původnímu stavu lze odhalit v absenci velkoplošné dynamiky systému. Takovéto biotopy nejsou ovšem jedinečné, neboť na mnoha

Volovec vrbolistý (Buphtalmum salicifolium) vyžaduje dostatek světla, otevřené travnaté plochy a v NP Podyjí roste v okrajích lesostepních doubrav. V celém Česku jej najdeme již jen na jediné lokalitě. Foto Petr Lazárek

neobsahuje (viz výše). Proto je zřejmé, že NP Podyjí ani v současnosti, ani v blízké či vzdálené budoucnosti, kritéria a ducha kategorie II naplnit nemůže, podobně jako mnoho dalších národních parků v současnosti figurujících v této kategorii.

Okolnosti vyhlášení Národního parku Podyjí

V roce 1991 bylo toto území vyhlášeno, spolu s NP Šumava, druhým a třetím národním parkem v České republice a už tehdy se uvažovalo o cíli naplnit podmínky kategorie II. Je však potřeba objektivně uznat, že znalosti o historii ovlivnění přírody území, stejně jako informace o přírodních hodnotách včetně ochrannářsky významných druhů, ne-

místech hlubokých říčních údolí jihozápadní Moravy, ale i jinde v Českém masívu, mají svojí obdobu na desítkách lokalit. Ani z hlediska výskytu chráněných, ohrožených a biologicky jinak cenných druhů rostlin, bezobratlých živočichů a hub, tyto lokality nejsou unikátní, ač se zde vyskytují některé reliktní druhy.

Nejcennější biotopy

Toto území prošlo od konce poslední doby ledové složitým vývojem přírody pod soustavným kulturním vlivem, jehož výsledkem je též zachování nesmírně cenných přírodně kulturních biotopů, které odpovídají kategorii IV v pojetí IUCN. Jsou to například xerothermní pastviny

Vznik vřesovišť umožnila intenzivní pastva více druhů hospodářských zvířat, zejména ovcí, koz, krav a prasat. Dnes jen částečně simulovaná menším počtem ovcí a koz. Foto Martin Škorpič

a vřesoviště, která jsou významná už tím, že zde byla rozpoznána asociace keříčkové vegetace s vřesem obecným, endemická ve střední Evropě (např. Chytrý 2007). Tato vegetace se vyvinula na místech s velmi mělkým půdním profilem na kyselých stanovištích, v nezvykle kontinentálním klimatu s extrémně dlouhou vegetační dobou. Pro NP Podyjí je příznačný i unikátní soubor kyselých zakrslých teplomilných doubrav, který nemá obdobu v celé republice, a jež hostí celou řadu saxiproxylofágních druhů bezobratlých živočichů a rostlin s velkou různorodostí druhů. Tyto biotopy svým významem daleko přesahují hranice Česka a jejich zachování podmíněné odpovídajícím managementem bude bezesporu jedním z hlavních úkolů ochrany přírody v tomto území. Lze konstatovat, že xerothermní vřesoviska a teplomilné doubravy jsou z hlediska přírodovědného významu a ochranné hodnoty snad tím nejdůležitějším fenoménem v NP Podyjí.

IUCN nestanoví a ani nemůže stanovit minimální plochu území kategorie II, ale je zřejmé, že v NP Podyjí ani v budoucnu nemůžeme dospět do stavu, kdy zde úspěšně rekonstruujeme celý a kompletní ekosystém se všemi ekologickými formami, přirozenou velkoplošnou dynamikou vegetace, migračními trasami a přirozeným chováním velkých zvířat, případně přirozenými projevy hydrologického režimu. Už vzhledem k malé ploše

území, silným tlakům ze strany okolních zemědělských pozemků, nepřirozenému stavu a distribuci lovné zvěře, nereálnosti reintrodukce některých velkých druhů savců a mnoha dalším vlivům je otázkou, jak dál pracovat s ochranou území tak, aby všechny důležité přírodní fenomény byly zachovány pro budoucnost.

Druhová ochrana

Postupným poznáváním území bylo zjištěno, že některé typy vegetace, biotopy

a mnoho ochranně důležitých, zvláště chráněných a ohrožených druhů rostlin a živočichů, lze považovat za relikty stavu ekosystému, kdy ještě nebyl příliš ovlivněn lidskou činností. Je totiž naprosto zřejmé, že bezlesé partie údolních svahů i plošiny nad nimi, byly na chudém skalnatém podkladu i v období lesního optima běžnou záležitostí. Důvod by mohl spočívat částečně v tom, že se po skončení glaciálu ještě nestihl na těchto místech vytvořit dostatečně vyvinutý půdní profil, a to i díky pastvě velkých divokých kopytníků. Uplatnění dřevin na temenech údolních svahů a na skalnatých místech mimo údolí bylo tak brzděno i vlivem pastvy. Tyto úvahy by si však zasloužily potvrzení či vyvrácení prostřednictvím paleoekologického výzkumu. Svou roli ale mohl hrát i fenomén požárů, které zakládali mezolitští lovci, čímž se dostáváme už na hranu přirozenosti tehdejšího ekosystému. V každém případě se ale v území dnešního NP Podyjí vyskytovaly velké bezlesé enklávy, což dokládá např. výskyt kobylinky ságy (*Saga pedo*) ještě koncem devatenáctého století (Holuša, Kočárek 2007). Podobný charakter časné postglaciální relikty má i výskyt jasoně červenoookého (např. Šumpich 2011), který přežíval v údolí Dyje v izolovaných, dosud nezarostlých enklávách až do roku 1935. Jeho vymizení z Podyjí i ze všech dalších lokalit v Česku prokazatelně souvisí s nástupem dřevinné vegetace na lesostepních lokalitách a skalních stepích se zánikem

Pakudlanka jižní (*Mantisa styriaca*) loví drobnou kořist v korunách v teplomilných doubravách a skalních borech. V Podyjí žije jedna z několika populací v ČR. Foto Václav Křivan

Box 1: Příklady velmi ohrožených významných druhů rostlin v NP Podyjí:

lýkovec vonný (*Daphne cneorum*) vymírající druh pravděpodobně vázaný na pastvu, jehož většina lokalit v NP Podyjí je v bezzásahovém režimu a je zde tedy odsouzen k zániku

jeřáb kornoutolistý (*Sorbus cuculifera*) endemitní druh jeřábu vyskytující se na světlých lesostepních lokalitách v západní části NP Podyjí jen v desítkách exemplářů (Lepší et al. 2015)

jeřáb podyjský (*Sorbus thayensis*) endemitní druh jeřábu vyskytující se na světlých lesostepních lokalitách v západní části NP Podyjí jen v desítkách exemplářů (Lepší et al. 2015)

volovec vrbolistý (*Buphtalmum salicifolium*) vyskytuje se recentně na jediné lokalitě v ČR, a to v NP Podyjí v malé populaci, při bezzásahovém režimu je odsouzen k zániku

kýchavice černá (*Veratrum nigrum*) druh známý jen ze třech omezených populací v ČR, přežívá jen v desítkách jedinců na dvou lokalitách v NP Podyjí

Box 2: Příklady významných druhů bezobratlých živočichů, kteří jsou ohroženi vyhynutím v NP Podyjí:

sklípkánek hnědý (*Atypus affinis*) podobně jako následující druh pavouka by se nevyskytoval v bezlesých enklávách v údolí Dyje, pokud by neexistovala kontinuita bezlesí v postglaciálu

stepník moravský (*Eresus moravicus*) druh pavouka indikující primární bezlesí, obývající především lesostepní enklávy na jižních svazích údolí Dyje

pakudlanka jižní (*Mantispa styriaca*) druh síťokřídlého hmyzu na severní hranici areálu, který je v ČR znám jen z několika lokalit jižní Moravy, indikuje lesostepní biotopy

tesařík obrovský (*Cerambyx cerdo*) velký, v Česku vymírající druh tesaříka, vázaný výhradně na osluněné duby

krasec (*Acmaeoderella flavofasciata*) teplomilný krasec vyvíjející se především v dubech vázaný na lesostepní prostředí, NP Podyjí je dnes jedinou oblastí jeho výskytu v Česku

pastvy. Ze znojenských vřesovišť tak asi před dvaceti pěti lety zmizel, díky nedostatečné údržbě i významný druh síťokřídlého hmyzu – ploskoroh pestrý (*Libelloides macaronius*) (např. Řezáč 2009), který dopltil na nedostatek vhodných krátkostébelných trávníků.

Mnoho druhů často unikátních, reliktních a dokonce i endemických, zde žije ve velmi malých populacích a zhoršení jejich životních podmínek – zánik lesostepních biotopů a světlých teplomilných doubrav, při režimu samovolného vývoje, může přivodit rychlé zhroucení jejich populací. Viz Box 1 a Box 2.

Kromě v boxech uvedených příkladů druhů je v NP Podyjí zdokumentováno dnes již mnoho desítek neméně významných druhů rostlin a živočichů, které nemohou existovat bez prostředí světlých teplomilných doubrav a bez lesostepních enkláv. Vzhledem k tomu, že i podle definice IUCN pro kategorii II bychom v národních parcích neměli dopustit ztráty druhové rozmanitosti, vzniká zde zjevný paradox.

Jak lze vyřešit vzniklý paradox?

Podstata tohoto rozporu spočívá ve skutečnosti, že teoreticky existující neporušený

ekosystém, prostý všech lidských vlivů tak, jak s ním počítá definice IUCN pro národní parky (kategorie II), obsahuje celou škálu možných vazeb, v nichž jsou zainteresovány všechny přirozeně se vysky-

tující druhy. **V takovém systému existuje i přirozená druhová diverzita, která se mění jen v mezích dynamiky ekosystému. V ekosystému, který již tyto kvality nemá, může ukončení lidské intervence**

Jasoň červenoooký (*Parnassius apollo*) se v Česku vyskytoval na mnoha desítkách lokalit v dobách, kdy se páslo i na prudkých svazích. Se zánikem pastvy a nástupem lesa na jeho lokalitách druh vymizel a posledním místem jeho výskytu bylo až do roku 1935 Podyjí. Foto Martin Škorpič

Box 3: Příklady konkrétních opatření v NP Podyjí:

- Zachovat teplomilné doubravy jako celek. Zajistit vhodný management prostřednictvím lesní pastvy včetně reintrodukovaných kopytníků, odstraňování invazní a agresivní vegetace.
- Na vhodných místech v teplomilných doubravách, ale i dalších typech vegetace, využít možnost posouvání plochy, která bude podléhat managementovým opatřením, v závislosti na monitoringu stavu biotopů.
- Doubravy na západě ponechat místy spontánnímu vývoji, sukcese tak bude tyto lesy posouvat k jinému složení dřevin.
- Přírodě blízké porosty - na prudkých svazích a skalách, luhy a místa mimo louky v nivě - nechat trvale bez zásahu.
- Zajistit ochranu populací neohroženějších významných druhů s malým počtem jedinců i v lokalitách bez intervenčního managementu tak, jak umožňuje režim kategorie II (Dudley 2008). Jde například o zvláště chráněné a ohrožené druhy rostlin, z nichž některé mají v NP Podyjí často unikátní výskyty a jejichž populace by zanikly při režimu samovolného vývoje. Kromě výše uvedených jsou to např. ploštičník evropský (nejzápadnější lokalita areálu), pětiprstka žežulník (jediný výskyt na jihozápadní Moravě), hvozdík pyšný (jen několik lokalit v regionu), střevíčník pantoflíček (jen několik lokalit v regionu), oměj pes-trý atd.

přinést podstatné ztráty v podobě vymizení významných a ohrožených druhů. To je případ i NP Podyjí.

V okamžiku vyhlášení bychom měli co nejlépe znát přírodní hodnoty daného území a podle nich potom nastavit parametry jeho ochrany viz výše (Dudley 2008). Zejména v případě NP Podyjí tyto hodnoty nebyly do značné míry, z důvodů čtyřicetileté nepřístupnosti území, tehdy ještě rozpoznány. Uplatnění neintervenčního režimu sebou přinese postupný zánik větší části teplomilných doubrav a světlých lesů obecně. V území dnes již neexistuje přírodní proces, který by dokázal trvale udržovat tento typ vegetace. Pokud nebude využit vhodný typ péče o světlomilné doubravy, bude urychlen již existující proces zániku populací celé řady světlomilných a teplomilných druhů a ty, které ještě budou přežívat na prudkých, osluněných svazích, budou do značné míry ohroženy vyhynutím. Nelze si nevšimnout, že IUCN tento rozpor registruje a vlastně jsou i připuštěny některé managementové zásahy pro území kategorie II. Jde například o požárový management (viz výše), navrácení chybějících

složek ekosystému, např. velkých zvířat, likvidaci invazních druhů, ochranu populací ohrožených druhů atd. (Dudley 2008).

VÝCHODISKA PRO NP PODYJÍ

Účinně ochráně všech cenných fenoménů v NP Podyjí by slušelo chápání tohoto území jako příkladu kategorie IV. V těchto chráněných územích je možno provádět péči o lokality, které to potřebují a zároveň umožnit samovolné procesy tam, kde je to vhodné a žádoucí. Odpadá tak klíčový požadavek, aby 75 % území v kategorii II bylo v bezzásahovém režimu, což v případě NP Podyjí nutně přináší ztrátu v podobě zániku cenných lesních biotopů. S nimi dochází k zániku populací světlo a teplomilných, druhů rostlin a živočichů, které jsou často relikty jednotlivých fází vývoje přírody a krajiny v postglaciálu.

Je důležité si uvědomit, že pokud jsou připuštěny samovolné procesy v systému, který není zcela neovlivněný lidskou činností a je v podstatě produktem kulturního vývoje, pak i výsledek je produktem kulturního vývoje. Domnívám se proto, že jsou-li cílem ochrany přírody v ovliv-

něných územích samovolné procesy, pak minimálně stejně hodnotný je takový způsob managementu, který nahrazuje aspoň ty základní chybějící vazby v ekosystému. Výsledkem nastavení bezzásahového

„Účinně ochráně všech cenných fenoménů v NP Podyjí by slušelo chápání tohoto území jako příkladu kategorie IV.“

režimu v kulturně podmíněných ekosystémech bude přibližně ustálení stavu na jiné kvalitativní úrovni, a to často i za cenu zániku cenných přírodních hodnot. Pokud se rozhodneme pro takový management, který nahrazuje aspoň základní chybějící vazby a simuluje podmínky v úplném ekosystému, bude možno chránit populace reliktně přežívajících společenstev a druhů. Domnívám se, že ochranná hodnota takového systému není nižší než předešlé možnosti a IUCN na ni de facto poukazuje (Dudley 2008).

LITERATURA

- Dudley, N. Ed. (2008):** *Guidelines for Applying Protected Area Management categories.* Gland, Switzerland: IUCN. x + 86pp.
- Hédl R., Svátek M. (2011):** *Smysl Národních parků ve střední Evropě.* Veronica 1/2011
- Holuša J., Kočárek P. (2007):** *Kobylka sága – zahajení monitoringu v České republice.* Živa 3/2007
- Chytrý M. ed. (2007):** *Vegetace České republiky 1. Travinná a keříčková vegetace.* Academia Praha
- IUCN (1994):** *Guidelines for protected area management categories.* IUCN Gland, Switzerland and Cambridge, U.K., 261 pp. + x.
- Lepší M., Lepší P., Koutecký P., Bílá J., Vít P. (2015):** *Taxonomic revision of Sorbus subgenus Aria occurring in the Czech Republic. Taxonomická revize jeřábů z podrodu Aria vyskytujících se v České republice.* Pressla, Praha.
- Plesník J. (2010):** *Kategorie Mezinárodní unie na ochranu přírody pro chráněná území, možnosti jejich turistického využití. Ochrana přírody – zvláštní číslo, AOPK Praha*
- Řezáč M. (2009):** *Ploskorozí, klenoty našich stepí.* Živa, 57
- Šumpich J. (2011):** *Motýli národních parků Podyjí a Thayatal, Die Schmetterlinge der Nationalparke Podyjí und Thayatal. Správa NP Podyjí, Znojmo*